

BERCİ KRİSTİN ÇÖP MASALLARI: KUŞTEPE MAHALLESİ

Elif Yörük

Berci Kristin Çöp Masalları, şehrin uzak bir köşesine yerleşen, ilk başlarda şehir ile çöp kamyonları aracılığıyla etkileşimde bulunan bir grup insanın gecekondulaşma sürecini anlatır. Bu süreç bir gece, çöp yığınlarının biraz ötesine sekiz kondunun kurulmasıyla başlar. Çok kısa bir zaman sonra çöplerin boşaltıldığı tepeye gecekondular yapıldığını öğrenen odacılar, tablacılar, simitçiler ve köylerden gelmiş; ama akrabalarıyla yaşayanlar da bu tepeye giderek kendilerine gecekondular yaptı. Bu açıdan sonrasında Çiçektepe adını alacak yerleşim yerine olan göçü, ülke sınırları içinde gerçekleşmesinden dolayı iç göç ve daha çekirdek bir gruptan başlayarak zamanla büyük çaplı bir göç hareketine dönüşmesinden ötürü zincirleme göçe dahil edebiliriz. Biz bu çalışmada romanda söz edilen serüven ile Kuştepe mahallesinin oluşumu hakkında paralellikler kuracağız.

Şehre Tutunma Stratejileri

Kondu evlerin yapımı, donatılması, malzemesi, yıkımı, yeniden yapımı kaotik bir düzen içindedir. Evler yapılırken briketler, inşaat tahtaları kullanıldı; ama çatılarda naylon leğenler, kapı niyetine eski kilimler, camlarda muşambalar da kullanıldı. Kondular yapıldıktan sonra sıra içlerini döşemeye geldi. Bebekler için beşikler yapıldı, duvarlara mavi boncuklar, resimler asıldı, soba ve yataklar kuruldu. Bunlar kondularda bir ailenin yaşadığını belli edecek şeylerdi. Çok geçmeden gecekondulardan haberdar olan yıkımcılar çöplerin toplandığı tepeye konduları yıkmak için gittiklerinde konducuların direnişiyle karşılaştılar. Gece yıkım için ikinci defa gittiklerindeyse yanlarında kamyonlar da vardı. Sabaha karşı tamamlanan yıkımdan sonra konducular kamyonlarla tepeden uzaklaştırıldı. Aynı gün içinde kondular yeniden yapılmaya başlanmıştı bile. Bu sefer yapı malzemeleri de farklıydı. Kırık tahtalar, tenekeler, sağlam kalan briketler ve tuğlalar kullanıldı ve çatıların üstüne naylonlar, yırtık kilimler ve bölgedeki tabak fabrikasının oradan bu-

lunun kırık tabaklar dizildi. Ama bu kondular ilk hallerine göre daha küçük ve daha az eve benziyorlardı. Çok geçmeden bu kondular da yıkımcılar tarafından yıkıldı. Konduları yeniden yapma ve yeniden yıkma işleri otuz yedi gün sürdü. Konducular üç gün bekledikten sonra yıkımcıların gelmediğini gördü ve tepenin ismini “Savaştepe” koydu; ama bir ay sonra resmi giyimli iki adam tepenin ismini “Çiçektepe” olarak değiştirdi. Çiçektepe’nin ismi duyuldukça daha fazla insan buraya gelip gecekondulaşmaya başladı. Evlerin etrafında kalan boş yerler paylaşıldı. Çok geçmeden paylaşılan yerlerin sahipleri de köylerinden geldi. Araziyi tanıdıktan, bilgi sahibi olduktan, orda kök saldıktan sonra tamamen yerleşmenin gerçekleştiğini görüyoruz. Bu durumda öncü göçmenle yapılan zincirleme göçten bahsedebiliriz.

Çiçektepe’deki ilaç fabrikasının sahibinin mahalleyi yıktıracağına dair söylentiler çıkınca mahalleli fabrika sahibini düşman bildi. Ama fabrika sahibi mahalleliye yoğurt ve doktor gönderirken sonra konducular onu kötü bilmekten vaz geçti. Bunun üzerine ilaç fabrikasından mahalleye doğru akan mavimsi sıcak su aktı. Çiçektepe’ye gelen çöp kamyonları mahallede yaygın, ana akım ekonomik çerçevenin dışında kalmasından dolayı enformel ve kayıt dışı bir iş alanı yarattı. Öyle ki sabahın erken saatlerinde insanlar çocuklarıyla birlikte bu çöp tepelerine gidiyor ve plastikler, demirler, şişeler, kağıt topladılar. Bunları da civardaki atölyelere satıp para kazandılar. Burada Max Weber’in statü kavramına değinmek gerekir. Statü toplumda bireyin kendi konumunu nasıl algıladığı ve başkaları tarafından nasıl algılandığıyla ilgili bir terminolojidir. Dolayısıyla toplumsal tabakalaşmaya da etki eder. Bu durumda çöp toplayıcılığını düşük statülü enformel işler arasına alabiliriz. Ayrıca kendi içinde tabakalaşan enformel işlerin bir örneğini Çiçektepe’de de görebiliriz. Çiçektepe’ye gelen çöpün sahibi Çiçektepelilere ayıkladıkları çöpler için kilo başı para vereceğini söyledi. Çöpün sahibinin ortaya çıkması, çöp toplayıcılığında erkekler ve kadınlar arasında ayrıştırıcı bir durumun oluşmasına neden oldu. Bundan sonra erkekler mahalle dışına iş aramaya çıktı. Kadınlarsa çöp toplamaya devam etti. Fabrikaya giren erkeklerin vardiya çıkışlarında üstleri arandı. Goffman’dan yardım alarak bu durumu açıklamaya çalışırsak eğer kimliği niteleyen bazı özellikler, toplumsal düzlemde damga unsuru olabilir. Öyle ki başkaları tarafından nasıl görüldüğümüzü belirleyen şey, toplumsal ortalamaların sınırları içinde ya da dışında oluşumuzdur. Çiçektepelili fabrika işçilerinin üstlerinin aranması da bu bağlamda mekânsal bir damgayı temsil eder. Çiçektepe büyüdükçe mahalle dışında; ilaç, akü, ampul ve tabak fabrikalarında ücretli emek gücü olarak çalışanların sayısı da arttı. Kayıt dışı enformel iş alanından formel iş yapısına geçişler yaşanıyor. Ama sendikalaşma konusunda sorunlar vardır. Ama Çiçektepe’deki işçiler çok uzun bir süre grev yaptı. Öyle ki fabrikalarında çalışmayı özler oldular. Çöp Bakkal kondusuna kiremitlerden çatı yaptırdı, kocaman da bir kapı taktırdı. Çöp Bakkal’ın bu hareketi mahallede hareketlilik oluşturdu ve herkes kapısını yenilemeye başladı. Kamyonla dolaşıp kapı satan kimseler

ortaya çıktı. Talepler yeni iş ağlarını meydana getirdi. Dış cepheleri değişen, kapı numaraları takılan Çiçektepe yasal imara uyması açısından değilse de görünüş olarak daha fazla mahalleye benzedi.

“Ciğerciler Destanı” , ve Ciğerci ile peripatetik kökenli topluluklar hakkında fikir sahibi olabiliriz. Peripatetik kavramını biraz açmak gerekirse temel olarak grup içinde bir yapıları vardır. İhtiyaçlarına göre yer değiştirirler ve zanaat ve hizmet ağırlıklı bir çalışma pratikleri vardır. Meslek olarak yaptıkları işleri aile mesleği olarak niteleyebiliriz. Ama bu mesleklerin devam etmesi için çevreden talep olması gerekir; aksi takdirde peripatetik grupları tanımlayan meslekler kapitalistleşen sanayi şartlarında kente adapte olacaktır. Bu da uzun yıllara dayalı meslek ağlarının geçerliliğini kaybetmesine yol açacaktır. Ayrıca peripatetik kökenli yer değiştirmeler kitlesel göç gibi zorunlu bir nitelikten kent içi boşlukları doldurmaya yönelik bir hareketlilik. Muhtarlık seçimlerine adaylığını koyan Çöp Bakkal, Çiçektepe’nin yerleşim planlarıyla geldiğinde mahalleliler “Bürokrasi” ile tanışmış oldu. Bakkal onlara konduların tapularını, ışıklı, sarı muslukları olan elektrikli bir Çiçektepe vaat ediyordu. Kürt Cemal de çöp yığınlarının oraya yerleşti ve araziye parselleyip sattı. Mahallenin gençlerini kendisine adam tuttu. Bu noktada varoş yoksulluğu yaşayan bölgelere gönderme yapan nöbetleşe yoksulluk kavramında bahsedebiliriz. Varoş yoksulluğunu kentin çeperinde oluşan gecekondulaşma bölgelerinde görebiliriz. Kentli yoksul kesim içinde bir kişinin veya grubun diğerlerinden sıyrılarak zenginleşmesini ve diğerleri üzerinde daha etkili bir konuma yerleşmesini kapsar. Mahallenin sahip olduğu ilişki ağlarını kullanarak yoksullar üzerinden hayatta kalma stratejileri üretilir ve sistem kendine özgü bir işleyişe sahip olur. Arsa işgalcisi konumunda olan Kürt Cemal de Çöp Muhtar’ın sahip olduğu, tanınmaya dayalı sosyal statü pratiklerini kullanarak parsellediği arazilerin fabrika işçilerine , tamirhanede çalışanlara satışa çıkardı.

Çiçektepe’ye kurulan buzdolabı fabrikasını da normalde formel ve kayıtlı iş alanı olarak görmemiz gerekirken kondu bir yapılaşma olmasından dolayı kayıt dışı olarak değerlendirebilir. Buzdolabı gazından zehirlenme olayları başladığında fabrika sahibi buzdolabı gazından zehirlenen kondulara süt dağıtacağını ve konduculara cami kuracağını açıkladı. Ardından konducular fabrika sahibine daha fazla kızamadı. “Muntazam işçi” fabrika içinde farklı bir katmanlaşmaya ayırıyor . Daha fazla çalışan işçilerin muntazam. Kürt Cemal’in partisine yazılanların daha kolay iş bulacağına dair çıkan söylentiler, sosyal sermayeye hizmet eder. Çiçektepe’ye çok fazla sahte fabrika kurulmaya başlandı. Çöp toplayan kadınların bir kısmı da bu fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başladı. Kadınlar böylece ücretli emeğe tâbi olarak kapitalist çalışma şartlarını tanımıştır. Ancak birkaç gün içinde kurulan bu fabrikalarda sahte olan ne varsa üretiliyordu. Çiçektepe, ne kadar kentleştiyse o ölçüde gecekondu geçmişinden kopuk bir hal aldı. Çiçektepe kent içinde evrildi; mekansal, sosyal yeni boyutlar kazandı. Çiçektepe Sanayi, konducular için

çöpü bir geçim kaynağı olmaktan çıkarıp çevresel kirlilik boyutuna oturttu.

Çingenelerin Çiçektepe'ye gelmesiyle konducuların odağı değişti. Bu noktada Çingeneleri peripatetik gruplar içine dahil edebiliriz. Göç eden bu topluluk kendine özgü bir hayat tarzına sahipti. Yanlarında ayılarıyla göç ettikleri, onlara özgü düşün adetleri, meslek haline gelen müziğe düşkünlükleri, çokça işte meziyetli oluşları Çingenelerin genel özellikleri arasında yer alır. Weber'in statü kavramına geri dönecek olursak Romanikalar statüsü düşük topluma gruplar olarak algılanır. Konducular onları yürüsün, dinsiz, pis insanlar olarak görülüyor. Buna rağmen Romanikalar Çiçektepe'ye yerleştikçe şarkılar, çocuklar konducuların arasına karıştı. Onlara karşı merak arttı. Çiçektepe'ye gelen bir başka grup da Dede'lerdi. Bir kısmı kendinden önce gelen Dede'lerle olan kan bağına tutunarak gelmişti buraya. Bu tarz kan, hemşeri gibi ilişkiler endogamik özellikler taşıyan bir dayanışma ağıdır. Dolayısıyla bu tarz ilişkiler içlerine alacakları kişilere karşı seçicidir. Çiçektepe kentleşmeyle birlikte oluşan yeni dinamiklere, farklı tiplere sahip oldu. Öyle ki mahalleden haraç toplayan Karabela Çetesi, erzak karşılığı kıızıyla birlikte insanları kandıran müezzın, boyalar sürünüp kocalarından dayak yiyen kadınlar ve "O yerli" kadınlar ve daha birçokları gibi öncedeki tek tip mahalle sakinlerinden çok farklı kişileri konularında barındırdı. Çiçektepe'de yoksulluktan kurtulmak, gecekondundan mümkün olduğunca uzaklaşıp kente tutunmanın getirdiği yozlaşma ve yıpranmalar, hayatta kalma stratejileri, değişen sosyal, ekonomik, toplumsal algılar aktarılıyor.

Kuştepe Mahallesi'nin Benzer Kondulaşma Serüvenin Bugünü

Kent çalışması kapsamında Şişli ilçesine bağlı Kuştepe Mahallesi gözlemlendi. Bunun için Mahalle'ye gidilerek kişisel gözlemler kaleme alındı. Çalışmanın pratik kısmına geçmeden önce teorik bir giriş, yerinde olabilir. Kuştepe'deki yoksulluğu daha iyi anlamak için Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun Nöbetleşe Yoksulluk/ Sultanbeyli Örneği'ne bakmakta fayda var: "Kentiçi yoksullar öncelikle varoş yoksullarının tersine umutsuz ve esas olarak dönüştürme kapasitesinden büyük ölçüde yoksun bir kesim. Varoş yoksulları arasında da oldukça büyük bir kaybedenler ve umutsuzluğa düşmüşler kesimi olsa bile, büyük çoğunluğu kesinlikle pasif bir seyirci olarak kalmak niyetinde değil." (Pınarcıoğlu ve Işık, 2015: 39) Bu noktada Kuştepe'yi varoş yoksulluğuna dahil ediyorum. Burada yaşayanlar arasında çiçekçilik, tavşan dilekçiliği, seyyar satıcılık ya da katı atık toplayıcılığı yapanlar olmasına rağmen Kuştepe dışında ücretli emek gücü olarak çalışanlar da vardır. Goffman'dan hareketle Kuştepe örneğinin mekansal damgalama gücünün olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak dışarıda emek gücü olarak çalışan grup, "ideal" Roman algısı dışında dışında kaldığı oranda statüsü daha yüksek alanlarda çalışabilir. Örnek olarak bu toplumsal kategorilendirme dışında kalan Kuştepelilerin hizmet ağırlıklı bir sektörde çalışma

imkanını verebiliriz. Bu, onların toplumsal, sosyal çerçevede damgalanmayı kırıp daha aktif olarak hareket etmeyi amaçladıklarını gösterir. Yakın tarihte CHP'den milletvekili adayı olan Özcan Purçu da varoş yoksulları örneğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Mahalle'deki genel ekonomik çeşitlilikten bahsedecek olursak eğer özellikle dikkatimi çeken nokta, çok sayıda ve büyük oto yıkama işletmesinin olması. Oto yıkamadan daha dikkati çeken bir iş alanı ise çocuk kreşleri. Kreşler çok fazla ve birbirlerine yakın konumlandırılmıştır. Bulundukları mevki de Kuştepe'nin içleri değil; Trump Towers' ın binalarının hemen arkaları, yani mahalle halkıyla daha az etkileşime geçilecek yerlerdir. Bunun sebebi olarak Mecidiyeköy'deki işmerkezlerinde çalışan ebeveynleri görüyorum. Ancak bu, temellendirilmiş bir görüş değil; üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Oto yıkama ve çocuk kreşlerinden başka manav, çiğ köfte dükkanı işletme de mahalle içindeki yaygın formel ekonomik faaliyetlerdir. Ama katı atık toplayıcılığı veya seyyar tezgahları da enformel ekonomik uğraşlar arasına dahil edebiliriz. Mahalle'yi akşam saatlerinde gözleme fırsatı buldum ve Mahalle'de belirgin olarak fark edilen kömür kokusu vardı. Trump'a veya Mecidiyeköy metrobüs durağına daha yakın yerlerde kaldırımlar bile daha düzgünken içeriye doğru ilerledikçe kaldırımların yapısı bozuldu. Sokak lambaları yeteri kadar aydınlatmıyor.

Mecidiyeköy'e daha yakın olan yerlerde on beş kata kadar çıkan apartmanlar veya siteler mevcutken yürümeye devam ettikçe kat sayıları ikiye üçe kadar düşebiliyor. Evlerin çoğunun fiziki yapısı eski ve yalıtımsız, aynı zamanda cepleri dar. Ama tek tük yeni ve nispeten yüksek katlı yapılar inşa edilmeye başlanmış. İlk katlarında demir parmaklık olmayan konut sayısı az. Apartmanların zemin katları genellikle daire olarak değil de dükkan olarak yapılmış. Dükkanların çoğu küçük boyutlarda. Dikkatimi çeken diğer noktalar ise mahalle içinde yer alan polis ve kültür merkezleri. İki merkezin binası yan yana ve çocuk kreşleri gibi Mecidiyeköy merkeze yakın olmak yerine hem Kuştepelilerin kültür merkezine daha kolay ulaşabileceği hem de polislerin onlara daha kolay ve hızlı ulaşabilecekleri bir yere konumlanmışlardır. Polis merkezinin Kuştepe'deki konumlanışını, mahalle halkını suçla ilişkilendirme olarak değerlendiriyorum ve bu düşüncemi bir alıntıyla desteklemek isterim: “Yaftalamanın büyük bölümünü, yasa ile düzen güçlerini temsil eden ya da başkalarının geleneksel ahlakı üzerine tanımlamalar getirebilen insanlar gerçekleştirir. Sapkınlık kategorilerini tanımlayan tanımlayan yaftalar böylece, toplumdaki güç yapısını dile getirmektedir. [...] Örneğin, pek çok çocuk, başkalarının bahçelerine girer, meyva çalar ya da okuldan kaçır. Varlıklı bir semtte bunlar, ana babalar, öğretmenler ve polis tarafından aynı biçimde, masum çocuk oyunları diye görülebilir. Yoksul bölgelerde ise bunlar, çocuk yaştaki hırsızlık eğilimleri diye görülebilir. Bir kez çocuğun boynuna suça eğilimli yaftası asıldı mı, ona suçlu damgası vurulur; bu çocuğun, öğretmenleri ile ilerideki işverenleri tarafından da güvenilmez diye de görülme

olasılığı yüksektir. Her iki durumda da yapıp edilen aslında aynıdır, ancak bu edimlere farklı anlamlar yüklenir". (Giddens, 2008: 848) Burdan hareketle, Kuştepe’de yaşayanlar suçlu ve potansiyel suçlu kimlikleriyle özdeşleştirilir. Mahalle içindeki polis merkezi de bu yaftalamanın somut bir görünüm kazanmasıdır.

Kuştepe’deki camiye oldukça yakın konumlandırılmış Bilgi Üniversitesi, mahalle içindeki yapılanmayla bütünleşmeyen bir varlık örneği gösteriyor. Üniversiteye bağlı kız ve erkek yurtlarının mahalleye ekonomik hareketliliğin yanı sıra; mahalle halkı, esnaf ve üniversiteli gençler arasında bir sosyal etkileşim ağı oluşturduğunu düşünüyorum. Gözlemi akşam saatlerinde yaptığım için bu argümanı kanıtlayabilecek farkındalığa ulaşamadım. Kuştepe’ye gittiğimde cumartesi günleri kurulan mahalle pazarına denk geldim. Akşam saatlerinde gitmeme rağmen pazar, gündüz saatlerindeki halini aratmayacak kadar kalabalıktı. Bunda akşam saatlerinde fiyatların biraz daha düşmesi etkili olabilir. Maydanozun bir demetini bir, bir buçuk liraya aldığımı bilirken Kuştepe pazarında satılan maydanozun bir demeti elli kuruştur. Pazardaki diğer gıda malzemelerinin fiyatlarında da genel bir ucuzluktan bahsetmenin yanlış olmayacağını düşünüyorum. Bir başka nokta ise mahallede gördüğüm kadınların bir kısmında daha renkli, kendine özgü denilebilecek formel olmayan bir giyim tarzı göze çarpıyor. Erkeklerde ise dikkati çeken bir giyim tarzı yok. Mahallenin genç erkeklerinin ağırlıklı olarak “modern” giyim tarzını benimsemiş olduklarını söyleyebiliriz. Farklı ülkelerden gelmiş insan çeşitliliği de dikkate değer. Buda bu serüvene yabancıların da katılabildiğinin bir göstergesi olarak gösterilebilir.

Kaynakça

- Giddens, A. (2008) Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
Pınarcıoğlu, M. ve Işık, O. (2015) Nöbetleşe Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.